

PROJEKT JĘZYKA OGÓLNOŚWIATOWEGO („LINGUAŻ UNIVERSALE”)
RASMUSA KRISTIANA RASKA

ALICJA SAKAGUCHI

0. Wprowadzenie

W niniejszych rozważaniach, które ze względów oczywistych nie mogą być wyczerpujące, wymienię jedynie kilka najbardziej istotnych szczegółów dla unaocznienia faktu, że w okresie tradycji myślowej językoznawstwa historyczno-porównawczego pierwszej połowy XIX wieku powstał język międzynarodowy stworzony przez wybitnego językoznawcę. Jest nim jeden z głównych współtwórców gramatyki porównawczej indoeuropejskiej, Duńczyk Rasmus Kristian RASK.

1. Do niedawna projekt języka międzynarodowego był prawie nieznanym dziełem Rasmusa RASKA (1787-1832). O ile dorobek RASKA z zakresu językoznawstwa historyczno-porównawczego (indoeuropeistyki) został już wielokrotnie przeanalizowany i oceniony¹, to jednak jego projekt języka ogólnoswiatowego bardzo długo nie był, podany do wiadomości. Dopiero w r. 1996 dzieło interlingwistyczne RASKA napisane w roku 1823 doczekało się publikacji w tłumaczeniu *niemieckim* i *esperanckim*. Rozprawa RASKA napisana pierwotnie w języku duńskim nosi tytuł „Optegnelser til en Pasigraphie” (Szkice dotyczące pasigrafii). Oryginał rękopisu obejmujący około siedemdziesięciu atramentem gęsto zapisanych stron znajduje się w Królewskiej Bibliotece w Kopenhadze. Do chwili obecnej *duński* oryginał nie został opublikowany. Wymienione dzieło składa się z dwóch części. Część *pierwsza* zawiera tzw. „pismo ogólne” (almindelig Skrivekunst), w którym naszkicowane zostały zasady opracowania alfabetu uniwersalnego dla wszystkich języków. Pismo ogólne tego rodzaju mogłoby znaleźć zastosowanie w transkrypcji, w reformach ortografii języków naturalnych czy

¹ Zob. Thomsen [1902] 1979; Jespersen 1918; Pedersen 1932-1937; Bjerrum 1959; Diderichsen [1960] 1976; Jankowsky 1972; Rask, hrsg. von Petersen [1818] 1992).

Tabela 1. Przykłady języków aposteriorycznych w porządku chronologicznym

wiek	twórca	Dzieło	rok publikacji
XVII wiek	Križanić, Juraj	Ruski jezík (1666)	[1848-1859] 1976
XVIII wiek	Carpophorophilus	Neuer Vorschlag zu einer Universal-sprache	[1732] 1734
XIX wiek	Rask, Rasmus Kristian	Linguaž universale (1823)	1996
	Pirro, M.	Universal-Glot	1868
	Schleyer, Johann Martin	Volapük	[1880] 1982
	Zamenhof, Ludwig Lazar	Esperanto	[1887] 1992
	Lenz, Felix	Pasilingua hebraica	1887
	Hoinix, P. (alias Henderson, G.)	Anglo-Franca	1889
	Rosa, Daniel	Nov Latin	1890
XX wiek	Rosenberger, Woldemar	Idiom Neutral	1902
	Peano, Giuseppe	Latino sine flexione	[1903] 1905
	Couturat, Louis (praca opublikowana przez de Beaufront, L.)	Ido	1907
	Michaux, Alfred (alias Boningue, A. M.)	Romanal	[1909] 1922
	De Wahl, Edgar	Occidental-Interlingue	1922
	Jespersen, Otto	Novial	1928

2. Istnicją różne przyczyny niezauważenia dotąd dzieła RASKA dotyczącego projektu języka ogólnego. Zaliczyć do nich można (1) powszechny brak specjalistów z zakresu interlingwistyki⁷ oraz (2) fakt traktowania w lingwistyce problematyki języków sztucznych z wielką rezerwą⁸.

Rasmus RASK jest pierwszym reprezentantem językoznawstwa naukowego, który wystąpił z propozycją utworzenia ogólnego języka międzynarodowego i który według wypracowanych przez siebie kryteriów skonstruował język. Język ten miałby służyć do komunikacji między ludźmi różnej przynależności językowej. Nie doczekał się on jednak, podobnie jak przeważająca ilość języków skonstruowanych, praktycznej realizacji. Godnym uwagi jest fakt, że Linguaž universale RASKA jest wynikiem dogłębnych badań porównawczych poszczególnych języków, głównie w zakresie rodziny indoeuropejskiej. Nie obce były RASKOWI jednak i języki kreolskie oraz grenlandzki język eskimoski. Może być nieco zaskakujące zaangażowanie RASKA na

⁷ Zob. Sakaguchi (w druku a).

⁸ Zob. Sakaguchi (w druku b) oraz Sakaguchi 1996 a.

placszczyźnie planowania języka również z uwagi na panujący w okresie językoznawstwa historycznego sceptycyzm skierowany wobec wszelkiej ingerencji człowieka w rozwój języka, innymi słowy nurt naturalistyczno-biologiczny, w którym nie było miejsca na planowanie czy tworzenie języka. Stąd dzieło RASKA wybiega poza wszelkie paradygmaty myślowe epoki historyczno-porównawczej. Jest ono świadectwem wybitnej skłonności do syntezy, wielotorowej twórczości i nieprzeciętnego indywidualizmu RASKA.⁹

Materiał leksykalny Linguaž universale oparty jest na najbardziej rozpowszechnionych językach świata: angielskim, francuskim, hiszpańskim, niemieckim, portugalskim, włoskim, greckim i łacinie. RASK był zdania, że język pomocniczy międzynarodowy w żadnym wypadku nie powinien zawierać zupełnie nowych elementów, tak żeby pamięci nie obciążać niepotrzebnymi nowymi znakami. Wręcz przeciwnie twierdzi, że uwzględnienie internacjonalizmów jest nieodzownym warunkiem przy konstrukcji języka międzynarodowego. W myśl tej zasady elementy leksykalne Linguaž universale nie muszą być utworzone, lecz jedynie zaczerpnięte z najbardziej rozpowszechnionych zachodnich języków („Großbraunsprachen”). Materiał, musi być jedynie wyselekcjonowany i z możliwie niewielkimi zmianami przystosowany do systemu nowego języka. Tak pozyskane formy powinny być znane wykształconym ludziom wielu narodów. Z uwagi na metodę tworzenia języka Linguaž universale reprezentuje typ *naturalistyczny*, którego cechą charakterystyczną jest jak największe podobieństwo do form (rdzeni „międzynarodowych”) języków naturalnych, niekiedy nawet wraz z ich nieregularnościami. Aby formy języków źródłowych mogły być jak najwierniej odtworzone, dopuszczane się w językach naturalistycznych pewne alternacje (warianty morfemu), np. w przypadku tworzenia rzeczowników od czasowników: *verter* ‘kręcić’ – *vortiče* ‘szturm’, ‘przedziałek’, *ping'er* ‘malować’ – *piktur* ‘obraz’, przymiotników od rzeczowników: *origen* ‘oryginał’ – *originale* ‘oryginalny’. Również przy tworzeniu imiesłowów w językach naturalistycznych występują pewne nieregularności w strukturze. (Przykłady z Linguaž universale podam w dalszej części artykułu, punkt 3.4.)

Do największych zalet języków naturalistycznych należy według RASKA bezpośrednia rozpoznawalność ich elementów i form. Ta cecha ma zapewnić szybkie przyswojenie materiału leksykalnego nowego języka. Następujące przykłady ilustrują „międzynarodowość” słownictwa w Linguaž universale. Łatwo można rozpoznać, że materiał źródłowy zaczerpnięty został głównie z języków romańskich, np. rzeczowniki: *home* ‘człowiek’, *sistem* ‘system’, *semen* ‘nasienie’, *profeta* ‘profeta’, *offerie* ‘oferta’, *linguaž* ‘język’, *veritá* ‘prawda’, *már* ‘morze’; czasowniki: *audír* ‘słyszeć’, *finír* ‘skończyć’, *visír* ‘widzieć’, *florír* ‘kwitnąć’, *perdir* ‘zgubić’, *observár* ‘obserwować’; przysłówki (czasu): *pós* ‘później, potem’, *tuora* ‘wówczas’, *ancora* ‘jeszcze’, *nuora* ‘teraz’, (miejsca i czasu): *ante* ‘przed, przedtem’, *poste* ‘zatem, potem’; przyimki: *sub* ‘pod’, *con* ‘z’, *por* ‘dla’, *inter* ‘między’, *de* ‘od’, *trans* ‘ponad’; spójniki: *ed* ‘i’, *ute* ‘lub’, *si* ‘kiedy, jeżeli’, *ma* ‘ale’, *benke* ‘jakkolwiek’; liczebniki: *un*, *du*, *tri*, *kvar*, *kvin*, *seks*,

⁹ Por. Sakaguchi 1996 b, 1996 c, [1996] 1997. Zob. również Rask [1818] 1932-1937, Bd. I. (przedmowa L. Hjelmsleva.)

septem, okto, novem, decem, ..., cento, mille, mirie '10 tys.' (grecki: *myrioi*), *lacco* '100 tys.' (sansk. *lakṣa* i hindi *lakṣ*), *miljón*.

W dalszej części przedstawię kilka najistotniejszych cech morfologicznych Linguaż universale, dotyczących przede wszystkim jego systemu deklinacji i koniugacji.

3. Deklinacja

3.1. Liczba rzeczownika

Formą wyjściową Linguaż universale jest liczba pojedyncza jako pierwotna jednostka naturalna, np. *home* 'człowiek', *veritá* 'prawda', *linguaż* 'język', *pater* 'ojciec', *nomen* 'nazwa', *planta* 'roślina'. (Od esperanta Linguaż universale różni się m.in. tym, że rzeczowniki kończą się na dowolną głoskę, zarówno samogłoskę jak i spółgłoskę. Natomiast Esperanto posiada dla oznaczenia kategorii rzeczownika końcówkę *-o*, co charakteryzuje języki schematyczne.)

Liczba mnoga jest tworzona w zależności od wygłosu danego rzeczownika za pomocą

- (a) końcówki *-s*, np. *homes* 'ludzie', *pekkates* 'grzechy', *plantas* 'rośliny' lub
 (b) końcówki *-i*, np. *linguaži* 'języki', *pateri* 'ojcowie', *nomeni* 'nazwy'.

Schematycznie zbudowane języki esperanto, ido i volapük mają tylko jeden oznacznik liczby mnogiej (np. esperanto: *lingvo-j*, *patro-j*, *nomo-j*). Biorąc pod uwagę wyraźne zorientowanie RASKA na języki romańskie można powiedzieć, że zaproponowana przez niego metoda oznaczania liczby mnogiej jest zgodna z planistycznym celem języków naturalistycznych.

3.2. System przypadków

Linguaż universale, podobnie jak większość języków utworzonych świadomie, nie posiada rozróżnienia na rodzaje gramatyczne. Dla oznaczenia dopełniacza i celownika posiada on po dwie formy analityczne, mianowicie przyimek *de* (np. *destinasion d'el home* 'przeznaczenie człowieka') oraz partykulę *su*, która stoi po rzeczowniku (np. *el home su destinasion* 'człowieka przeznaczenie'). W deklinacji rzeczownika istnieje w tym języku – podobnie jak w wielu innych językach skonstruowanych – tylko *casus rectus*. W dopełniaczu i celowniku przyimki jako syntaktyczne oznaczniki przypadków przejmują funkcję *casus obliqui* i stąd nie oznaczają przypadków w sensie morfologicznym. Natomiast biernik nie posiada w ogóle, ani morfologicznego ani syntaktycznego oznacznika. Np. *Filjos de Seth ja scribe pant' el scienzas*. 'Synowie Seta napisali wszystkie nauki.' (W przeciwieństwie do tego esperanto: *La filoj de Seth skribis ĉiujn sciencojn*; *-n*: końcówka oznaczająca biernik.)

Tabela 2. Deklinacja rzeczowników w Linguaż universale w porównaniu z esperanto, ido i volapükem

	Linguaż universale	esperanto liczba poj.	ido	volapük
'człowiek'				
M.	el home	la homo	la homo	men
D.	de el home	de la homo	di la homo	men/a
C.	ad el home	al la homo	a la homo	men/e
B.	el home	la homo/n	la homo	men/i
		Liczba mn.		
M.	el home/s	la homo/j	la hom/i	men/s
D.	de el home/s	de la homo/j	di la hom/i	men/as
C.	ad el home/s	al la homo/j	a la hom/i	men/es
B.	el home/s	la homo/j/n	la hom/i	men/is

3.3. Stopniowanie przymiotników

Przymiotniki w Linguaż universale nie podlegają deklinacji. Nie ma też w tym języku kongruencji liczby pomiędzy rzeczownikiem i przymiotnikiem, tak np. w przeciwieństwie do esperanta: *printempa floro* 'wiosenny kwiat' – *printempaj floroj* 'wiosenne kwiaty'.

Supletywnizm występuje w Linguaż universale w stopniowaniu kilku powszechnie używanych przymiotników, jak *bone* 'dobry', *grande* 'duży', *male* 'zły'. Polega on na tworzeniu stopnia wyższego i najwyższego w oparciu o morfem różny od tematu stopnia równego odpowiedniego przymiotnika. Supletywnizm w stopniowaniu takich przymiotników spotyka się w wielu językach indoeuropejskich, np. w łacinie: *bonus* 'dobry' – *melior* – *optimus*, *malus* 'zły' – *peior* – *pessimus*; angielski: *good* 'dobry' – *better* – *best*, *little* 'mały' – *less* – *least*; duński: *god* 'dobry' – *bedre* – *bedst*, *små* 'mały' – *mindre* – *mindst*; polski: *dobry* – *lepszy* – *najlepszy*. Rask tworząc formy Linguaż universale przypuszczalnie nie chciał stracić związku etymologicznego, szczególnie z językami romańskimi, dlatego w przypadku kilku powszechnie używanych przymiotników nawiązuje do paradygmatu stopniowania supletywnego rezygnując przy tym z regularności form. W przypadku pozostałych przymiotników stopniowanie jest jednak regularne i odbywa się adycyjnie według jednolitego wzoru (*long* – *mas long* – *el mas long*).

Tabela 3. Stopniowanie przymiotników w Linguaŭ universale i esperanto

Stopień równy	Stopień wyższy	Stopień najwyższy
dokte 'wykształcony, (-a, -e)' bone 'dobry, (-a, -e)' grande 'duży, (-a, -e)'	Linguaŭ universale Augmentacja mas dokte 'bardziej wykształcony, (-a, -e)' Meljór 'lepszy, (-a, -e)' Magiór 'większy, (-a, -e)' dyminucja min dokte 'mniej wykształcony (-a, -e)' esperanto augmentacja pli edukita 'bardziej wykształcony, (-a, -e)' pli bona 'lepszy, (-a, -e)' pli granda 'większy, (-a, -e)' dyminucja malpli edukita 'mniej wykształcony, (-a, -e)'	el mas dokte 'najbardziej wykształcony, (-a, -e)' mellime (optime) 'najlepszy, (-a, -e)' macsime 'największy, (-a, -e)' el min dokte 'najmniej wykształcony (-a, -e)' plej edukita 'najbardziej wykształcony, (-a, -e)' plej bona 'najlepszy, (-a, -e)' plej granda 'największy, (-a, -e)' malplej edukita 'najmniej wykształcony, (-a, -e)'

3. 4. System koniugacji

Linguaŭ universale to przede wszystkim próba utworzenia języka pozbawionego nieregularności i wyjątków. RASK przebadał różnorodne formy gramatyczne języków indoeuropejskich nie tylko w celu stworzenia koncepcji *gramatyki ogólnej* zdolnej przewyciężyć różnorodność języków, lecz przeanalizował je również z punktu

widzenia ich przydatności funkcjonalnej oraz ich regularności. To umożliwiło mu wyjście z propozycjami ograniczenia różnorodności formacji fleksyjnych i alomorfi w nowym języku. Ażeby język międzynarodowy był możliwie łatwy do nauczenia, RASK rezygnuje w zakresie morfosyntaktycznym z procedury oznaczania kategorii gramatycznych za pomocą deklinacji według wzoru języków indoeuropejskich. Do oznaczania czasu (lub trybu), osoby i liczby proponuje on stosować partykuły i zaimki osobowe, np. *me (nu) credir* 'wierzę' (*nu*¹⁰ – oznacznik czasu teraźn.), *me tu credir* 'wierzyłem (wierzyłam)' (*tu*¹¹ – oznacznik czasu przeszł.), *me po credir* 'będę wierzył (wierzyła)' (*po*¹² – oznacznik czasu przyszłego). RASK preferuje formy morfologiczne, które są niezmiennie (w których rdzeń czasownika nie ulega alternacjom), łatwe w rozbiórce na segmenty, przejrzyste i jednoznaczne. Za model służyły mu bez wątpienia języki aglutynacyjne jak np. turecki, języki bantu lub języki polinezyjskie. Przyrostki i partykuły jako oznaczniki kategorii czasu i przypadku są w wielu językach świata z pewnością bardziej rozpowszechnione niż fleksyjne oznaczniki języków indoeuropejskich (np. łacina: *lauda-bo-r* 'będę pochwalony (pochwalona)', polski: *wiedzieć, wiem, wiedzą*). To co RASK zapoczątkował, kontynuowali nie znając jego wczesnego dzieła inni twórcy języków międzynarodowych. Warto wspomnieć, że w samym XIX wieku powstało 246, a w XX wieku ponad 350 projektów języka pomocniczego, spośród których tylko niewiele było szerzej znanych.¹³

Ażeby zachować jak największe podobieństwo z prototypami romańskimi, RASK dopuszcza pewne nieregularności również przy tworzeniu imiesłowów przymiotnikowych. Ze względu na wygłos tematu czasownika i zależne od niego sposoby tworzenia imiesłowów – czynnego i biernego, można podzielić czasowniki Linguaŭ universale na cztery klasy.

¹⁰ Por. łac. *nunc* 'teraz'.

¹¹ Por. łac. *tum* 'wtedy'.

¹² Por. łac. *post* 'potem', 'później'.

¹³ Już kończąc pisanie niniejszego artykułu otrzymałam od esperantystki Zofii Banet-Fornalowej kopie nieopublikowanego do tej pory manuskryptu dotyczącego projektu języka międzynarodowego. Autorem jest Tadeusz Ficowski posługujący się w wymienionym maszynopisie pseudonimem „Paraglot”, ojciec znanego w Polsce poety, badacza historii i folkloru Cyganów Jerzego Ficowskiego. Starannie opracowany w języku polskim projekt aposteriorycznego języka powszechnego obejmuje trzy części: gramatykę, słownik i ćwiczenia, również teksty. Projekt języka paraglot powstał w Warszawie podczas okupacji hitlerowskiej w latach 1943-1944.

Tabela 4. Klasy czasowników w Linguaŭ universale

Klasy czasowników	bezokolicznik	imiesłów przymiotnikowy czynny	imiesłów przymiotnikowy bierny
I. Wydzźwięk samogłoskowy: -a, -e, -o (pełna regularność)	sistér 'postawić' dór 'dać'	Sistente 'stawiając' donte 'dając'	sistete 'postawiony' dote 'dany'
II. Wydzźwięk samogłoskowy: -i, -u (nieregularności w imiesłowiu przymiotn. czynnym)	audír 'słuchać' sektúr 'następować'	Audyente 'słuchając' sekwente 'następując'	audite 'usłyszany' sekute niem. 'gefolgt'
III. Wydzźwięk spółgłoskowy: (nieregularności w imiesłowiu przymiotn. czynnym lub biernym)	polír 'polerować' bafer 'chrzczyć'	Poliente 'polerując' bafente 'chrzcząc'	polite 'wypolerowany' bapte 'ochrzczoney'
IV. Wydzźwięk spółgłoskowy: -d, -t, -rr, -ll (nieregularności w imiesłowiu przymiotn. biernym)	vider 'widzieć' kurrer 'biec'	Vidente 'widząc' kurrente 'biegnąc'	visé 'widziany' kurse niem. 'gelaufen'

4. Podsumowanie

Interlingwistyczne dzieło RASKA przedstawia zarówno od strony teoretycznej jak i metodologicznej jedyne w swoim rodzaju powiązanie językoznawstwa historyczno-porównawczego z nowoczesnym planowaniem struktury języka (Sprachkorpusplanung). Badania RASKA dotyczą przede wszystkim językoznawstwa porównawczego opartego na założeniach empirycznych i na metodzie indukcyjnej; „punktem wyjścia były dla niego zawsze gramatyki opisowe poszczególnych języków. [...] Prace te miały stanowić podstawę materiałową dla projektowanej gramatyki o charakterze teoretycznym i jednocześnie uniwersalnym.”¹⁴ Projekt języka powszechnego RASKA przedstawia konkretną próbę utworzenia gramatyki ogólnej na drodze empirycznej, indukcyjnej. W dziele tym można zaobserwować, jak wysoce trafne są argumenty dotyczące ograniczenia nieregularności języków naturalnych. Widoczne jest przy tym zainteresowanie RASKA człowiekiem jako podmiotem komunikacji. RASK był więc nie

tylko językoznawcą, ale i filologiem-humanistą. Świadomie utworzony język międzynarodowy uważał, za konsekwentne wykorzystanie badań lingwistycznych; w tym właśnie widział cel praktyczny językoznawstwa porównawczego. RASK pojmował język jako niezwykle istotne narzędzie kształcenia człowieka i życzył sobie istnienia języka, który byłby dostępny dla wszystkich warstw społecznych. Z drugiej strony zdawał sobie sprawę z tego, że w rzeczywistości tylko mniejsza część mieszkańców naszego globu uczestniczy w kontaktach międzynarodowych i ma potrzebę używania środka komunikacji o takim zasięgu.

Linguaŭ universale RASKA jest pierwszą do tej pory próbą skonstruowania języka pomocniczego typu *naturalistycznego*. Języki tego rodzaju mają na celu osiągnięcie jak największego podobieństwa w obrębie przedstawicieli danej rodziny językowej, np. języków romańskich czy germańskich. Zgodnie z tą koncepcją celem RASKA była optymalna synteza na bazie najbardziej rozpowszechnionych i znanych języków. Taki model języka nie miał w ówczesnym czasie żadnych pierwowzorów. RASK jest ponadto pierwszym przedstawicielem językoznawstwa naukowego, który wystąpił z propozycją utworzenia ogólnego języka międzynarodowego i przedłożył opracowany w mniejszym lub większym stopniu język pomocniczy. Szkoda, że projektu tego języka nie rozbudował w takim wymiarze, żeby służył do komunikacji – co najmniej – na co dzień i że go nie opublikował. W ten sposób skazał swoje dzieło otwierające nowe horyzonty, z rdzeniem tkwiącym w harmonii między strukturą i funkcją języka, na długi czas na zapomnienie. Okres, w którym RASK żył i tworzył, wyklucza, niewątpliwie możliwość zyskania uznania dla indywidualisty z tak awangardowym projektem. Prawdopodobnie ryzyko wykluczenia lub ignorancji ze strony grona akademików było dla niego za wysokie. Dlatego nigdy, ani publicznie ani listownie, nie poinformował on o istnieniu swojego pionierskiego dzieła interlingwistycznego.

¹⁴ Heinz 1978: 133.

Tabela 5. Najważniejsze cechy morfologiczne Linguaŝ universale, volapüka, esperanta i occidental-interlingue w zestawieniu porównawczym

	Linguaŝ universale	volapük	esperanto	occidental-interlingue
rzeczownik:	∅	∅	-o	∅(-e)
mianownik:	∅	∅	∅	∅
dopełniacz:	de	-a	de	de
celownik:	ad	-e	al	a
biernik:	∅	-i	-n	∅
liczba mnoga:	-i, -s	-s	-j	-(e)s
przymiotnik:	-e, ór	-ik	-a	∅ lub -i
przysłówek:	∅	-iko	-e	-men (początkowo również: -li)
czasownik				
(bezokolicznik):	-r	-ön	-i	-r
imiesłów przym.				
czynny:	-nt-	-öl	-nt-	-nt (-ant, -ent, -ient)
imiesłów przym.				-t
bierny:	-t-	p-...-öl	-t-	∅
czas teraźn.:	∅ (nu)	∅	-as	(ha) ...-t
czas przeszły:	tu	e- (Perfekt) ä- (Imperfekt)	-is	
czas zaprzeszyły:	tupo	i-	estis ...-i-nt-a	hat ...-t
czas przyszły:	po (nupo)	o-	-os	va ...-r
tryb przypuszcz.:	so ...-r	-la	-us	vell ...-r
tryb rozkazujący:	?	-öd	-u	∅

Bibliografia

- Beaufront, Louis de (pod pseudonimem IDO) (1907): *Grammaire complète de la langue internationale*. Paris: Chaix 1907.
- Bjerrum, Marie (1959): *Rasmus Rask's afhandlinger om det danske sprog*. København: Dansk Videnskabs Forlag 1959.
- Carpophrophilus ([1732] 1734): Neuer Vorschlag zu einer Universal-sprache. W: *Deutsche Acta Eruditorum, oder Geschichte der Gelehrten* [...] (Leipzig), Vol. XV (1732), Nr. 169, s. 46-52. (Tłum. łacińskie: *Carpophrophili novum inveniendae scripturae oecumenicae consilium*. W: *Deutsche Acta Eruditorum* [...], Supplementa X, Tom. X, sect. 1 (1734), s. 42-46.)
- Diderichsen, Paul ([1960] 1976): *Rasmus Rask und die grammatische Tradition*. Übersetzt aus dem Dänischen von Monika Wesemann. München: Fink 1976. (Wydanie oryginalne: *Historisk-filosofiske Meddelelser, udgivet af Det Kongelige Danske Videnskaberne Selskab*, Band 38, Nr. 2, 1960.)
- [Ficowski, Tadeusz, pod pseudonimem] Paraglot (1943-1944): *Paraglot. Język powszechny*. Trzy części. Nie opublikowany manuskrypt, Warszawa 1943-1944.
- Heinz, Adam (1978): *Dzieje językoznawstwa w zarysie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1978.
- Hoinix, P. (alias George Henderson) (1889): *Anglo-Franca: A compromis language English-Français (an nouveau plan) for the facilitation of international communication*. London: Trübner 1889.
- Jankowsky, Kurt Robert (1972): *The Neogrammarians. A re-evaluation of their place in the development of linguistic science*. The Hague: Mouton 1972.
- Jespersen, Otto (1918): *Rasmus Rask: 1 Hundredåret efter hans Hovedværk*. København: Gyldendal 1918.
- (1928): *An international language*. London: Allen & Unwin 1928. (Dt. Übersetzung: *Eine internationale Sprache*. Heidelberg: Winter.)
- Kristensen, Leif (1978): *Rasmus Rask a mesterséges nyelv elméletéről szóló „Optegnelser til en Pasigraphie” címü kéziratának a feldolgozása és elemzése*. [Opracowanie i analiza rękopisu „Optegnelser til en Pasigraphie” Rasmusa Kristiana Raska dotyczącego teoretycznej koncepcji języka skonstruowanego.] Nie opublikowana praca dyplomowa, Uniwersytet Budapeszteński 1978.
- Križanić, Juraj ([1848-1859] 1976): *Gramatično izkazanije ob ruskom jeziku (1666)*. Abdruck der Erstausgabe von 1848/59 besorgt von Gerd Freidhof. Frankfurt am Main: Kubon & Sagner 1976.
- Lenz, Felix (1887): *Pasilingua contra Volapük. Allgemeine Betrachtungen über die Weltsprache und die Systeme Volapük und Pasilingua mit Anfügung des Versuchs einer Pasilingua hebraica von einem Freunde der Pasilingua (d.i. Felix Lenz)*. Neuwied: Heuser 1887.
- Michaux, Alfred (alias A. M. Boningue) ([1909] 1922): *Romanal: Langue auxiliaire Anglo-Latine*. 2. éd. Turin: Academia pro Interlingua 1922. (Po raz pierwszy opubl. pod tytułem: *Romanal: Methode de international lingue*. Boulogne-sur-Mer 1909.)
- Peano, Giuseppe ([1903] 1905): *De latino sine flexione, lingua auxiliaire internationale*. Torino 1903 [wydawnictwo nie jest podane.] (Przedruk w: *Revue de mathématiques* 8 (1905) 3, s. 74-83.)
- Pedersen, Holger (1932-1937): „Einleitung”, s. XIII-LXIII. *Rasmus Rask: Ausgewählte Abhandlungen*, Bd. I, hrsg. von Louis Hjelmslev, Kopenhagen: Levin & Munksgaard 1932-1937.
- Pirro, M. (1868): *Universal language - Universalsprache*. [Universal-Glot.] Paris: Retaux 1868.
- Rask, Rasmus Kristian ([1818] 1932-1937): *Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse*. København: Gyldendal. (Neuauf. *Ausgewählte Abhandlungen*. Bd. I-III, hrsg. von Louis Hjelmslev. Kopenhagen: Levin & Munksgaard 1932-1937.)
- ([1918] 1992): *Von der Etymologie überhaupt: eine Einleitung in die Sprachvergleichung*. Hrsg. und übers. von Uwe Petersen. Tübingen: Narr 1992. (Aus dem dänischen Original *Undersøgelse om det gamle eller Islandske Sprogs Oprindelse* (1818) wurden für die dt. Ausgabe übersetzt: *Forerindring, Indledning und Förste Hovedstykke: Om Etymologien overhoved*.)
- ((1823] 1996): *Traktatu d' un Linguaŝ universale (Abhandlung über eine allgemeine Sprache/Traktatu pri ĝenerala lingvo)*. Teil II aus der Handschrift „Optegnelser til en Pasigraphie” (1823). Aus dem Nachlaß herausgegeben und kommentiert von Alicja Sakaguchi. Frankfurt am Main: Lang 1996.

- (1941-1968): *Breve fra og til Rasmus Rask*. Vol. I-III, udg. Louis Hjelmslev og Marie Bjerrum. København: Munksgaard 1941-1968.
- Rosa, Daniel (1890): *La Nov Latin international scientific lingua*. Torino: Clausen 1890.
- Rosenberger, Woldemar (1902): *Grammatik und Wörterbuch der Neutralsprache Idiom Neutral*. Leipzig: Haberland 1902.
- Sakaguchi, Alicja (1996 a): Die Dichotomie „künstlich“ vs. „natürlich“ und das historische Phänomen einer funktionierenden Plansprache. W: *Language Problems & Language Planning* 20 (1996) 1, s. 18-38.
- (1996 b): [„Vorwort“.] W: Rasmus Kristian Rask: *Traktatu d' un Linguaꝝ universale (Abhandlung über eine allgemeine Sprache / Traktato pri ĝenerala lingvo)*. Teil II aus der Handschrift „Optegnelser til en Pasigraphie“ (1823). Aus dem Nachlaß herausgegeben und kommentiert von Alicja Sakaguchi. Frankfurt am Main: Lang 1996, s. 7-25. (Esperanto: „Antaŭparolo“, s. 27-40.)
- (1996 c): Rasmus Rasks „Linguaꝝ universale“ aus der Sicht der morphologischen Natürlichkeitstheorie. W: Sroka, Kazimierz A. (Hrsg.): *Sprache und Kognition*. Akten des 30. Linguistischen Kolloquiums Gdańsk 1995. Tübingen: Niemeyer 1996, s. 213-222.
- ([1996] 1997): Tempusmarkierung in Esperanto, Volapük, Linguaꝝ universale und in Occidental-Interlingue. W: Eichner, H. / Ernst, P. / Katsikas, S. (Hrsg.): *Sprachnormung und Sprachplanung. Mit Beiträgen aus den Bereichen Orthographie, Namenkunde, Österreichisches Deutsch, Sprachnormung und Plansprachenkunde*. Festschrift für Otto Back zum 70. Geburtstag. 2., verbesserte Aufl. Wien: Praesens 1997, s. 335-349. (1. wyd. 1996.)
- (w druku a): Plansprachen in der linguistischen Fachliteratur. W: Zybatoŭ, Lew (Hrsg.): *Europa der Sprachen: Sprachkompetenz, Mehrsprachigkeit, Translation*. Akten des 35. Linguistischen Kolloquiums, Innsbruck 2000. Frankfurt am Main etc.: Lang.
- (w druku b): Dychotomia 'sztuczny' i 'naturalny' z perspektywy języka międzynarodowego esperanto. W: *Scripta Neophilologica Posnaniensia*: Wydział Neofilologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.
- Schleyer, Johann Martin ([1880] 1982): *Volapük. Die Weltsprache. Entwurf einer Universalsprache für alle Gebildete [sic!] der ganzen Erde*. Sigmaringen: Tappan 1880. (Przedruk: Hildesheim: Olms 1982 mit einer Volapük-Bibliographie von Reinhardt Hauptenthal.)
- Stojan, Petr Evstaf'evič ([1929] 1973): *Bibliografio de Internacia Lingvo. Nachdruck der Ausg. Genf 1929*. Kun bibliografia aldono de Reinhard Hauptenthal. Hildesheim, New York: Olms 1973. (1. wyd. Genf 1929.)
- Thomsen, Vilhelm ([1902] 1979): *Geschichte der Sprachwissenschaft bis zum Ausgang des 19. Jahrhunderts. Kurzgefasste Darstellung der Hauptpunkte. Übersetzt von Hans Pollak. Mit einem Vorwort von Christoph Gutknecht*. Bern, Frankfurt am Main, Las Vegas: Lang 1979. (Das dän. Original wurde zuerst 1902 als Einladungsschrift der Universität Kopenhagen zur Jahresfeier des Geburtstags des Königs veröffentlicht und dann 1919 in den 1. Bd. von Thomsens *Samlede afhandlinger* aufgenommen.)
- Wahl, Edgar de (1922): Li principies de Occidental. [Pierwszy opis gramatyki języka Occidental (później Interlingue)]. [Czterostronicowy, nie numerowany dodatek] W: *Kosmoglott* (Jurnal scientific inpartial de lingue international. Organ del Societé Kosmoglott, Nikitinstrad 10, Reval, Estonia), Nr. 1, Februar 1922.
- [Zamenhof, Ludwig Lazar, pod pseudonimem] D-r Èsperanto ([1887] 1992): *Meždunarodnyj jazyk. Predislovije i polnyj učebnik*. Vařava: Kelter. *Internationale Sprache. Vorrede und vollständiges Lehrbuch, por germanoj*. Warschau: Gebethner & Wolff 1887. (Przedruki: Saarbrücken 1968, Moskva 1992.)
- Zoffmann, P. (1917): Rasmus Rask pri la monolingvo. W: *Germana Esperantisto* 14 (1917), s. 126-127.